

dr hab. Ewa Mazur-Wierzbicka, prof. US
Instytut Zarządzania
Uniwersytet Szczeciński

Szczecin, dnia 28 września 2022 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Eweliny Jagiely pt. „Społeczna odpowiedzialność małych przedsiębiorstw branży hotelarskiej” napisanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Sokołowskiej-Durkalec, prof. UEW (Katedra Nauk o Przedsiębiorstwie, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu)

I. Podstawa prawna sporządzenia recenzji

Podstawą sporządzenia recenzji była Uchwała Rady Naukowej Dyscypliny Nauk o Zarządzaniu i Jakości z dnia 23 czerwca 2022 r., pismo przewodnie Prodziekana Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu dr hab. Joanny Radomskiej, prof. UEW z 6 lipca 2022 r. Przedmiotem recenzji jest rozprawa Pani mgr Eweliny Jagiely pt. „Społeczna odpowiedzialność małych przedsiębiorstw branży hotelarskiej” przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Sokołowskiej-Durkalec, prof. UEW, licząca 328 stron maszynopisu.

II. Kryteria oceny

Zgodnie z art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U z 2017 r., poz. 1789) „rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne, oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”.

Mając na uwadze art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U z 2017 r., poz. 1789) przy ocenie rozprawy doktorskiej Pani mgr Eweliny Jagiely, jako podstawę oceny przyjęto następujące

kryteria: wybór i znaczenie podjętej tematyki; poprawność formułowania problemów badawczych, celów; zastosowane metody badawcze; wykorzystane źródła; struktura i treść merytoryczna rozprawy; strona formalna dysertacji.

III. Wybór i znaczenie podjętej tematyki

Tematyka podjęta w rozprawie obejmująca zagadnienia związane ze społeczną odpowiedzialnością małych przedsiębiorstw branży hotelarskiej jest niewątpliwie aktualna i ważna zarówno z punktu widzenia teorii zarządzania, jak i praktyki gospodarczej.

Warto podkreślić wybór branży, którego dokonała Doktorantka. Hotelarstwo jest istotną częścią przemysłu turystycznego (wchodzi w skład podsystemu sektora HoReCa), który zajmuje znaczące miejsce w polskiej gospodarce, szczególnie z perspektywy ostatnich lat, które przyniosły dynamiczny jego rozwój. Przemysł ten stanowi jeden z głównych czynników rozwoju gospodarczego, zarówno w aspekcie lokalnym, jak i ogólnoswiatowym. Wynika to m.in. z jego interdyscyplinarnego charakteru oraz szerokiego kręgu jego oddziaływania. Wpisuje się on bowiem w wiele obszarów. Ma wpływ zarówno na sferę społeczną, kulturalną, gospodarczą, jak i na środowisko naturalne.

Problematyka związana ze społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstw (SOP, CSR) ma szczególne znaczenie w przypadku branży hotelarskiej. Z racji prowadzonej w ramach niej działalności obiekty mocno wpływają na społeczność lokalną, jak również ingerują w przestrzeń architektoniczną, w krajobraz, w środowisko naturalne – działania społecznie odpowiedzialne powinny być zatem niejako wpisane w profil ich funkcjonowania.

Obserwując tendencje zachodzące na rynku, praktykę gospodarczą zauważyć można, że branża hotelarska coraz mocniej przekonuje się do koncepcji społecznie odpowiedzialnego biznesu. Na przestrzeni ostatnich lat widoczna jest tendencja kompleksowego, profesjonalnego podejścia do wdrażania CSR przez podmioty tej branży. Dotyczy to w szczególności międzynarodowych sieci hotelowych, które społeczną odpowiedzialność biznesu mają wpisaną w swoją misję i kulturę korporacyjną. Mało jest informacji, przedstawianych praktyk dotyczących implementacji CSR przez małe obiekty hotelarskie - zatem wybór małych przedsiębiorstw branży hotelarskiej jako podmiot niniejszej dysertacji jest uzasadnionym. Małe przedsiębiorstwa są kluczowym elementem gospodarki. Ich funkcjonowanie jest niezwykle istotne dla rozwoju regionów i kraju, z kolei małe przedsiębiorstwa, funkcjonujące w branży hotelarskiej, stanowią istotną część polskiej gospodarki. Podkreślić, należy fakt, że małe przedsiębiorstwa branży hotelarskiej (prowadzące działania konkurencyjne i marketingowe

w oparciu o duży zasięg działalności) ze względu na swoją specyfikę nie mogą sobie pozwolić na powierzchowność w traktowaniu kluczowych obszarów CSR, czy też wybiórcze prowadzenie działań.

Zaznaczyć należy, że w naukach o zarządzaniu tak, jak problematyce dotyczącej społecznej odpowiedzialności biznesu poświęconych jest coraz więcej pozycji literatury przedmiotu i temat ten jest dobrze rozpoznany, tak w kwestii ujęcia tej tematyki konkretnie w przedsiębiorstwach branży hotelarskiej - już nie. Większość publikacji dotyczy dużych przedsiębiorstw i najczęściej koncentrujące się jedynie na wybranych obszarach, elementach działalności hoteli w kontekście koncepcji CSR (kwestie związane z pracownikami, wpływ na środowisko naturalne), a nie na jej kompleksowym ujęciu. Wykazane to zostało m. in. w przeprowadzonej przez Doktorantkę kwerendzie bazy SCOPUS za lata 2015-2022, w wyniku której odnaleziono jedynie 10 publikacji dotyczących społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw hotelarskich (koncentracja głównie na problematyce CSR w korelacji z sytuacją związaną z pandemią COVID19, oraz analizie pojedynczych działań w kontekście CSR).

Analiza literatury przedmiotu, stanu badań naukowych wskazuje na wyraźną lukę monograficznego opracowania dotyczącego funkcjonowania małych przedsiębiorstw branży hotelarskiej obejmujących wszystkie typy małych przedsiębiorstw hotelarskich oraz wszystkie obszary i elementy CSR (identyfikacja i ocena motywów i efektów, podejmowanych działań i stosowanych instrumentów dla realizacji zasad, uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, które mogą wpływać na realizację koncepcji).

Każde zatem opracowanie naukowe służące poszerzeniu wiedzy z tego zakresu, porządkujące omawianą w dysertacji tematykę, pozywające spojrzenie na poruszaną problematykę z innej perspektywy, niż dotychczas nam znana jest warte docenienia.

W opinii Recenzentki Doktorantka po przeprowadzonej ocenie literatury przedmiotu właściwie rozpoznała i zidentyfikowała lukę badawczą. Podjęty przez nią temat badawczy jest właściwy, ważny i aktualny zarówno z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia.

IV. Poprawność formułowania problemów badawczych, celów

Przeprowadzone przez Doktorantkę studia literatury przedmiotu, zidentyfikowana luka badawcza pozwoliły jej na sformułowanie problemu badawczego wyrażonego pod postacią pytania: jakie są motywy, instrumenty i efekty realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej?

Doktorantka za cel główny rozprawy przyjęła identyfikację i ocenę motywów, zasad, instrumentów i efektów oraz uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej, a także opracowanie zaleceń/ rekomendacji w tym zakresie.

Do głównego celu pracy postawiła siedem celów szczegółowych:

1. Rozpoznanie specyficznych cech małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej w odniesieniu do możliwości realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa.

2. Identyfikacja interesariuszy małego przedsiębiorstwa hotelarskiego (charakterystyka, cele, oczekiwania, zakres władzy) oraz relacji między nimi z perspektywy realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa.

3. Rozpoznanie motywów i spodziewanych efektów realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej.

4. Identyfikacja i ocena realizacji zasad koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa (odpowiedzialność w prowadzeniu działalności gospodarczej, odpowiedzialność wobec interesariuszy, budowanie zaufania poprzez wyjście poza literę prawa, przestrzeganie reguł prawnych, poszanowanie dla środowiska naturalnego, unikanie działań sprzecznych z prawem) w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej.

5. Identyfikacja i ocena działań społecznie odpowiedzialnych (i stosowanych instrumentów) w poszczególnych obszarach społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa (kwestie związane z klientami, uczciwe praktyki operacyjne, środowisko, zaangażowanie społeczne, aspekty pracownicze) w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej.

6. Określenie uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej.

7. Zaproponowanie zaleceń / rekomendacji dotyczących społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej.

Na podstawie założonych celów Doktorantka sformułowała adekwatnie siedem pytań badawczych:

1. Jakie są specyficzne cechy małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej w odniesieniu do możliwości realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa?

2. Jakich można wyróżnić interesariuszy małego przedsiębiorstwa hotelarskiego (jakie są ich charakterystyczne cele, oczekiwania, zakres władzy) oraz relacje między nimi z perspektywy realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa?

3. Jakie są motywy i spodziewane efekty realizacji społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej?

4. Czy i w jaki sposób małe przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej realizują zasady społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa (odpowiedzialność w prowadzeniu działalności gospodarczej, odpowiedzialność wobec interesariuszy, budowanie zaufania poprzez wyjście poza literę prawa, przestrzeganie reguł prawnych, poszanowanie dla środowiska naturalnego, unikanie działań sprzecznych z prawem)?

5. Jakie działania podejmują (i jakie stosują instrumenty) małe przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej w każdym obszarze społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa?

6. Jakie są uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w badanych małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej?

7. Jakie zalecenia / rekomendacje dotyczące społecznej odpowiedzialności można zaproponować dla małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej?

Praca zyskałaby gdyby do głównego problemu badawczego postawiono hipotezę.

W opinii Recenzentki zarówno problem badawczy, cele: główny, szczegółowe oraz pytania badawcze zostały postawione poprawnie, tworzą ze sobą spójną, logiczną całość. Odpowiedzi na postawione pytanie stanowiące główny problem badawczy, pytania badawcze, jak i realizacja celów szczegółowych w przedstawionej do recenzji pracy doktorskiej prowadzą do realizacji celu głównego pracy.

V. Zastosowane metody badawcze

Metody, techniki i narzędzia badawcze zastosowane przez Autorkę były zróżnicowane, adekwatne do sformułowanego problemu badawczego i rodzaju prowadzonych badań.

Badania ilościowe zostały uzupełnione badaniami jakościowymi celem uzyskania pełniejszego kontekstu badanego problemu. Do badań ilościowych wykorzystano kwestionariusze ankiet i częściowo kwestionariusz wywiadu, zaś badania jakościowe oparto na przeprowadzonych wywiadach oraz studiach przypadków (pogłębione wywiady, analiza dokumentacji rozmowy z pracownikami i osobami decyzyjnymi). Samo postępowanie badawcze zostało zrealizowane zgodnie z procedurą diagnostyczną.

Przeprowadzona przez Doktorantkę analiza literatury przedmiotu zarówno polskiej, jak i zagranicznej (metoda analizy i krytyki piśmiennictwa) pozwoliła jej na identyfikację luki badawczej, zbudowanie modelu, który posłużył jej do zdefiniowania założeń badawczych,

głównego problemu badawczego, celów pracy: głównego i szczegółowych oraz pytań badawczych.

Doktorantka dokonała również wyboru metod, technik oraz narzędzi badawczych wykorzystanych do przeprowadzenia procesu badawczego, części empirycznej pracy. Spośród metod zastosowała w pracy metodę sondażu diagnostycznego, metodę obserwacji, metodę badania dokumentów, studium przypadków. W przypadku technik skupiła się na obserwacji, wywiadach, ankietowaniu oraz badaniu dokumentów. Do wybranych technik zbudowała stosowne narzędzia tj. kwestionariusz ankiety (załącznik nr 1 - złożony z pięciu części), kwestionariusz wywiadu (załącznik nr 2- złożony z czterech części), kwestionariusz ankiety dla pracowników (załącznik nr 3 - złożony z trzech części), kwestionariusz obserwacji (załącznik nr 4).

Przyjęta przez Doktorantkę próba badawcza była próbą celową. W skład niej wchodziły małe przedsiębiorstwa hotelarskie powiatu jeleniogórskiego, w tym miasta Jelenia Góra, świadczące usługi noclegowe, takie jak hotele, motele, pensjonaty, schroniska młodzieżowe, schroniska, domy wycieczkowe, spełniające założone przez Doktorantkę warunki bycia małym przedsiębiorstwem społecznie odpowiedzialnym. Przedstawiona przez Autorkę argumentacja wskazuje, że wybrany obszar posiada cechy pozwalające na to, aby funkcjonowały w nim małe przedsiębiorstwa hotelarskie, stanowiące reprezentację różnorodności i wielowymiarowości działalności małych przedsiębiorstw na tle populacji tego typu podmiotów w kraju.

Na przyjęty przez Doktorantkę proces badawczy składały się trzy etapy. Pierwszy etap (grudzień 2018 - wrzesień 2019) obejmował badania wstępne. W etapie tym nastąpiło rozpoznanie zasadności podjętej problematyki, przetestowanie narzędzi badawczych pod kątem poprawności i ich dopracowanie oraz określenie kierunków badań, a także identyfikacja przejawów (specyficznych cech) społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w wyselekcjonowanych małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej. Narzędzie badawcze najpierw pilotażowo skierowano do osób decyzyjnych i pracowników z 15 obiektów spełniających założone warunki, a następnie po weryfikacji przekazano do pozostałych ze 113 obiektów tj. 94 - zwrotność 67 ankiet (z których 3 nie kwalifikowały się do dalszych analiz - obiekty posiadały zbyt dużą liczbę pokoi).

W dalszej kolejności - etap drugi - (listopad 2019 - czerwiec 2021) przeprowadzono badania właściwe złożone z trzech etapów. Wszystkie etapy badań właściwych przeprowadzone były w tym samym czasie, we wszystkich trzech etapach wykorzystano te same metody badawcze: sondaż diagnostyczny, studium przypadków, obserwacja, wywiad

(z osobami decyzyjnymi z każdego z 64 przedsiębiorstw, które spełniły wyznaczone kryteria po badaniach wstępnych), ankietowanie (z pracownikami badanych przedsiębiorstw - zwrotność 192 ankiety) - jedynie dodatkowo w etapie trzecim wykorzystano analizę dokumentów. W etapie pierwszym i drugim zastosowano następujące narzędzia: kwestionariusz wywiadu, kwestionariusz ankiety, kwestionariusz ankiety dla pracowników, w etapie trzecim natomiast: kwestionariusz wywiadu, obserwację uczestniczącą oraz przeanalizowano dokumentację organizacyjną.

Pierwsza część prowadzonych badań właściwych miała na celu identyfikację interesariuszy małego przedsiębiorstwa hotelarskiego oraz relacji między nimi występujących z perspektywy realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa, a także rozpoznanie motywów i spodziewanych efektów realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej. W drugiej części dokonano identyfikacji i oceny realizacji zasad i działań społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej, zaś w trzeciej - identyfikacji uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej. W ostatnim, trzecim etapie badań (lipiec 2021 - grudzień 2021) na podstawie uzyskanych wyników badań empirycznych przeprowadzono wnioski. Opracowano zalecenia/rekomendacje dla społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej. Wnioski zostały sformułowane dla całej przebadanej próby oraz dla poszczególnych rodzajów obiektów hotelarskich, także z wyszczególnieniem obszarów społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (kwestie związane z klientami, uczciwe praktyki operacyjne, środowisko naturalne, zaangażowanie społeczne, aspekty pracownicze).

W świetle powyższych treści można konkludować, że Doktorantka opanowała sztukę posługiwania się różnymi metodami badawczymi. Korzystała z nich w sposób adekwatny do analizowanego materiału i robiła to z dużą wprawą.

Należy zwrócić uwagę, iż w pracy Doktorantka wykorzystwała jedynie „procent” jako podstawową miarę statystyczną, nie zastosowała np. metod analizy statystycznej, testów, współczynników statystycznych (co Doktorantka uzasadnia) – jednak w opinii Recenzentki wykorzystanie ich wpłynęłoby na pogłębioną ocenę badanej problematyki, stanowiłoby wartość dodaną pracy.

Podkreślić należy fakt, iż badania przez Doktorantkę zostały przeprowadzone samodzielnie.

VI. Wykorzystane źródła

Źródła wykorzystane w pracy stanowią reprezentatywny wybór dorobku z tematyki będącej przedmiotem dysertacji. W pracy Doktorantka wykorzystowała 265 pozycji literatury przedmiotu, 5 aktów prawnych oraz 10 źródeł internetowych. Przeprowadzona przez nią krytyczna analiza literatury przedmiotu opierała się na znaczącej liczbie publikacji anglojęzycznych - wskazuje to na dobrą znajomość zagranicznej literatury przedmiotu z przedstawianej problematyki Doktorantki. Ważne jest także jej dobre przygotowanie teoretyczne bazujące na pracach polskich autorytetów naukowych z podjętej w dysertacji problematyki. Autorka uwzględniła istotne źródła prezentujące dobrą równowagę między klasycznymi i najnowszymi, polskimi i zagranicznymi.

VII. Struktura i treść merytoryczna rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska w zakresie struktury i objętości spełnia standardy przyjęte dla nauk o zarządzaniu. Treść recenzowanej pracy odpowiada jej tytułowi. Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń. Jest ona podporządkowana realizacji postawionemu w dysertacji problemowi badawczemu oraz przyjętym celom: głównemu i szczegółowym. Praca obejmuje 328 stron, na które składa się wstęp, cztery rozdziały, zakończenie, bibliografia, spisy rysunków i tabel oraz cztery załączniki: pierwszy - kwestionariusz ankiety, drugi - kwestionariusz wywiadu, trzeci- kwestionariusz ankiety dla pracowników oraz czwarty - arkusz obserwacji uczestniczącej.

We wstępie rozprawy doktorskiej Doktorantka uzasadnia wybór tematu opracowania, wskazuje na zidentyfikowaną lukę badawczą, prezentuje postawiony problem badawczy, cel główny, cele szczegółowe oraz powiązane z celami szczegółowymi pytania badawcze, metody badawcze wykorzystane w analizie, proces badawczy (w formie tabelarycznej) oraz charakterystykę poszczególnych części dysertacji. Wstęp jest relatywnie zwięzły, transparentny. Stanowi on adekwatne wprowadzenie do właściwej treści rozprawy. Jak zostało to już wspomniane - w kontekście postawionego głównego problemu badawczego, warto byłoby postawić hipotezę.

Rozdziały pierwszy i drugi stanowią część teoretyczną pracy.

W rozdziale pierwszym Autorka prezentuje problematykę dotyczącą społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa wykorzystując w tym celu polską i zagraniczną literaturę przedmiotu. Rozpoczyna od przybliżenia rozwoju koncepcji SOP. W podpunkcie tym nie

zwraca jednak uwagi na istotne kwestie, wydarzenia, które miały miejsce w XXI wieku przykładowo: Strategię Lizbońską, Kampanię na Rzecz Odpowiedzialnego Biznesu, Zieloną Księgę - a nie, jak ujmuje to Doktorantka zieloną kartę, Białą Księgę, Odnowioną Strategię UE na lata 2011-2014 dotyczącą społecznej odpowiedzialności biznesu, czy Strategię „Europa 2020”. W kolejnym podpunkcie Doktorantka ujmuje treści z zakresu definicyjnego ujęcia społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa. Jak słusznie zauważa *„Podejmując się próby zdefiniowania społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw warto rozpocząć rozważania od zdefiniowania pojęcia samej odpowiedzialności.”*- co czyni. Następnie przywołuje różne ujęcia terminu społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw pogrupowane według wyodrębnionych kryteriów tj. podkreślające aspekty moralne i etyczne; koncentrujące się na ekonomicznych korzyściach; biorące pod uwagę przede wszystkim aspekty społeczne oraz relacje organizacji z otoczeniem; oraz kompleksowe - podkreślające aspekty moralne i etyczne, ekonomiczne korzyści, a także biorące pod uwagę aspekty społeczne oraz relacje organizacji z otoczeniem. Wydaje się, że dla przedstawienia definicji ujętych w wyodrębnione grupy forma tabeli byłaby właściwsza - przedstawione treści byłyby czytelniejsze, bardziej transparentne. Następnie Doktorantka wskazuje na trudności w jednoznacznym definiowaniu pojęcia społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw (np. zbyt ideowe podejście, postrzeganie odmienne przez autorów definicji rzeczywistości gospodarczej, kontekst kulturowy (napomina o Chinach – chociaż pokazuje różnice w podejściu do definiowania SOP pomiędzy USA a Europą)). Po dokonanych przeglądzie definicyjnym brakuje odniesienia się Doktorantki, zajęcia przez nią stanowiska co do tego, jakie podejście definicyjne jest dla niej najbardziej adekwatne, odpowiednie z perspektywy realizacji celu pracy, podejmowanej w pracy problematyki. Jąką definicję SOP (za kim, a może własną?) przyjmuje za podstawową. Co skłoniło Doktorantkę do przyjęcia takiego, a nie innego rozumienia SOP. Na podkreślenie zasługuje przedstawione przez Doktorantkę ujęcie SOP w wymiarze koncepcji. W kolejnym podpunkcie Autorka sprawnie przedstawiła klasyfikację modeli społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa. Jak słusznie zauważyła konkludując przedstawioną charakterystykę wyodrębnionych modeli CSR *„Tworzenie modeli społecznej odpowiedzialności pozwala na identyfikację jej elementów oraz ułatwia implementację CSR w przedsiębiorstwie.”* Następnie przeszła do wskazania obszarów i interesariuszy CSR. Spośród wielu opisywanych w literaturze przedmiotu podziałów obszarów CSR Autorka skupiła się na dwóch tj. wyodrębniła pięć obszarów realizacji CSR w organizacji: ekonomiczny, socjologiczny, etyczny, prawny, ekologiczny, filantropijny oraz obszary ujęte w normie ISO 26000: ład organizacyjny, prawa człowieka, praktyki z zakresu

pracy, środowisko, uczciwe praktyki operacyjne, zagadnienia konsumenckie, zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności lokalnej. W przypadku pierwszego podziału Doktorantka stwierdziła, że obszary ekonomiczny, socjologiczny, etyczny, prawny, ekologiczny są wymagane, zaś filantropijny – pożądany. Recenzentka nie do końca się z tym zgadza, gdyż np. obszar etyczny jest bardziej oczekiwany aniżeli wymagany, z całą pewnością tak, jak twierdzi Doktorantka obszar filantropijny jest obszarem pożądanym. W dalszej części Doktorantka sprawnie dokonała identyfikacji interesariuszy przyporządkowując ich do różnych grup w zależności od przyjętego kryterium. W kolejnym podpunkcie Autorka określiła motyw i efekty społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa. Przyjęła, iż motyw, jakimi kieruje się przedsiębiorstwo można rozpatrywać w dwóch perspektywach: strategicznej oraz etycznej oraz na dwóch poziomach: osobistym (indywidualnym) oraz organizacyjnym. W literaturze przedmiotu występują różne klasyfikacje podjęć do rozróżnienia motywów – ten, przyjęty przez Doktorantkę uznać należy za zasadny z perspektywy chociażby stworzonego modelu będącego podstawą części empirycznej pracy. W przypadku rozróżnienia efektów wyodrębnione zostały zarówno korzyści, jak i straty. Wydaje się, że termin straty został w odniesieniu do niektórych wyodrębnionych pozycji użyty w sposób niefortunny. Za straty zostały uznane bowiem np. „powolny i długofalowy charakter większości korzyści”, „koszty wynikające z realizacji inwestycji ekologicznych i społecznych” - jeśli według Doktorantki jest to strata to o jakim charakterze? (wedle założeń realizacja inwestycji ekologicznych i społecznych przynosi organizacji korzyści, o czym zresztą w pracy Autorka sama wspomina). W ostatnim podpunkcie rozdziału pierwszego Doktorantka skupia się na wybranych normach i standardach społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa - AccountAbility 1000 (AA1000), Social Accountability 8000 (SA8000), norma ISO 26000. Zwraca uwagę na znaczenie, jakie nadawane jest również kodeksom etycznym oraz różnym inicjatywom np. wytycznym OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych, zasadom Okrągłego Stołu z Caux, Global Compact, Globalnym Zasadom Sullivana czy UN Global Compact. W przywołanych normach, standardach brakuje tych, które dotyczyłyby tak istotnego dla koncepcji CSR obszaru, jakim jest środowisko naturalne. W rzeczy samej obszar ten jest wyodrębniony w normie ISO 26000, ale są osobne normy, standardy dedykowane temu, jakże ważnemu niememu interesariuszowi- także takie, które można bezpośrednio przyporządkować do branży hotelarskiej.

W rozdziale drugim, zaprezentowane zostały rozważania dotyczące problematyki małych przedsiębiorstw. Doktorantka rozpoczęła od przybliżenia pojęcia „małe

przedsiębiorstwo” - które tak, jak w przypadku SOP nie ma jednej, uznawanej przez wszystkich definicji, gdyż zaliczenie podmiotu gospodarczego do grupy małych przedsiębiorstw opierać się może na różnych kryteriach (przywołane w pracy kryteria ilościowe i jakościowe), co często warunkuje ujęcie definicyjne tego terminu. Wskazała także na różnice występujące pomiędzy małymi i średnimi a dużymi przedsiębiorstwami, jak i na bariery (prawne, ekonomiczne, zarządzania, edukacyjne oraz społeczne), jakie napotykają przedsiębiorcy prowadząc małe przedsiębiorstwa. Ukazała również cechy charakterystyczne dla funkcjonowania małego przedsiębiorstwa. W kolejnym podpunkcie dokonała charakterystyki branży hotelarskiej wskazując na hotelarstwo i turystykę jako podstawę przemysłu turystycznego. Przedstawiła historię rozwoju hotelarstwa oraz przybliżyła pojęcia kluczowe dla analizowanej branży tj. baza noclegowa, baza hotelarska, obiekt hotelarski. Jak słusznie stwierdziła *„Małe przedsiębiorstwa hotelarskie chcąc efektywnie funkcjonować na rynku muszą charakteryzować się nie tylko cechami typowymi dla wszystkich małych przedsiębiorstw, ale także tymi specyficznymi jedynie dla branży hotelarskiej. Wówczas mogą powalczyć o pozycję konkurencyjną nie tylko z innymi małymi przedsiębiorstwami z branży, ale spoza niej, a nawet z firmami średnimi i dużymi.”* Tym samym nawiązała do treści ujętych w kolejnym podpunkcie dotyczących właśnie małego przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej tj. cech dla niego charakterystycznych, odróżniających je od dużych przedsiębiorstw, ale także od małych przedsiębiorstw z innych branż oraz prawidłowego funkcjonowania małego przedsiębiorstwa hotelarskiego (przygotowanie struktury organizacyjnej, podziału pracy i ustalenia zasad funkcjonowania). W następnym podpunkcie Doktorantka skupiła się na interesariuszach małego przedsiębiorstwa hotelarskiego w szczególności na celach, oczekiwaniach, zakresie władzy oraz wybranych, potencjalnych relacjach zachodzących pomiędzy interesariuszami małego przedsiębiorstwa hotelarskiego. Kolejny poruszony przez nią aspekt dotyczył specyfiki zarządzania małym przedsiębiorstwem z branży hotelarskiej. Doktorantka przybliżyła termin zarządzanie oraz sprawnie opisała jego główne funkcje przenosząc je na małe przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej. Zwróciła uwagę na dwa modele systemów organizacyjnych: europejski i amerykański, jakie wyróżnia się w hotelarstwie, podkreślając, że małe przedsiębiorstwa hotelarskie mogą czerpać z obydwu, wskazując jednak - słusznie - , że większość małych przedsiębiorstw hotelarskich korzysta głównie z systemu europejskiego. Zwróciła również uwagę na znaczenie motywatorów niematerialnych - szczególnie w przypadku małych obiektów - podczas budowania zaangażowania pracowników. Doktorantka podkreśliła znaczenie właściciela w zarządzaniu małym przedsiębiorstwem hotelarskim, zwracając uwagę na jego kompetencje: osobiste,

społeczne, menedżerskie, specjalistyczno-techniczne oraz wskazując na istotność takich aspektów jak: potencjał finansowy, działalność marketingowa oraz zarządzanie zasobami ludzkimi. Podpunkt zwięźszający rozdział drugi zawiera treści dotyczące miejsca społecznej odpowiedzialności w działalności małych przedsiębiorstw hotelarskich. W treściach tego podpunktu zwraca uwagę ciekawe zestawienie zawierające porównanie wybranych zagadnień/cech charakterystycznych związanych z CSR dużych, małych i średnich przedsiębiorstw w odniesieniu do małego przedsiębiorstwa hotelarskiego. Doktorantka wskazuje również na istotne z perspektywy oczekiwań interesariuszy obszary społecznej odpowiedzialności w małych przedsiębiorstwach hotelarskich (zarządzanie pracownikami, uczciwe praktyki cenowe, zaopatrzenie, zdrowe odżywianie, obsługa klientów o specjalnych potrzebach, bezpieczeństwo gości, praktyki marketingowe, ochrona środowiska naturalnego), jak też zwraca uwagę na uważność w doborze odpowiedniego modelu i standardu CSR, które powinny nadać właściwy kierunek działaniom społecznym podejmowanym przez właściciela i zarządzających. Mając na względzie transparentność przekazywanych informacji wydaje się właściwszym oddzielne rozpatrywanie norm i modeli - wskazanie na zależności, jakie mogą między nimi zachodzić.

Konkludując rozważania dotyczące zagadnień poruszanych w części teoretycznej pracy stwierdzić należy, że znaczącym walorem rozdziałów teoretycznych jest rzetelne usystematyzowanie wiedzy z zakresu podejmowanej w nich problematyki. Przeprowadzone w nich wywody oparte o rzetelną analizę literatury przedmiotu świadczą o dojrzałości naukowej Doktorantki, umiejętności analizowania źródeł naukowych. Dokonany przegląd literatury jest zbalansowany, samodzielny i krytyczny.

W rozdziale trzecim ujęto metodykę badania oraz przedstawiono wyniki badań empirycznych. Na podkreślenie zasługuje przeprowadzona przez Doktorantkę wnikliwa analiza literatury przedmiotu z zakresu CSR, oraz CSR w małych i średnich przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej. Ta część pracy ma fundamentalne znaczenie dla potwierdzenia trafności wyboru zagadnienia będącego przedmiotem niniejszej dysertacji, zidentyfikowania luki badawczej. Autorka dokonała:

- przeglądu publikacji z lat 2015-2022 dotyczącego społecznej odpowiedzialności małych i średnich przedsiębiorstw dostępnych w bazie SCOPUS,
- przeglądu polskiej literatury przedmiotu dotyczącego społecznej odpowiedzialności małych i średnich przedsiębiorstw za lata 2008-2020 będącego wynikiem przeglądu

tw. literatury szarej (zasoby biblioteki UEW oraz pozycje literatury dostępne Autorce)

- wyszczególniono 23 pozycje,

- przeglądu wybranych, międzynarodowych i krajowych opracowań dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu w hotelarstwie za lata 2006-2021 - wyszczególniono 75 pozycji (w ramach tego przeglądu wyodrębniono również dodatkowe kategorie tj. CSR praktyka - 42 pozycje, CSR-Raportowanie - 9 pozycji, CSR-Marketing - 8 pozycji, CSR-Biznes-Wydajność -16 pozycji),
- przeglądu publikacji z lat 2015-2022 w bazie SCOPUS związanych ze społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstw hotelarskich - wyszczególniono 10 pozycji,
- przeglądu polskich opracowań dotyczących społecznej odpowiedzialności małych i średnich przedsiębiorstw w turystyce i hotelarstwie - wyszczególniono 5 pozycji za lata 2014-2019.

W kolejnym podpunkcie został przedstawiony i opisany teoretyczny model społecznej odpowiedzialności małego przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw w opracowanym modelu traktowana jest jako koncepcja. Na model ten składają się motywy, którymi kierują się zarządzający podejmując się realizacji koncepcji SOP; obszary społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa; działalności małego przedsiębiorstwa hotelarskiego; interesariusze wewnętrzni i zewnętrzni; zasady, którymi kierować powinno się przedsiębiorstwo społecznie odpowiedzialne; działania społecznie odpowiedzialne, podejmowane przez przedsiębiorstwo; efekty wynikające z podjęcia się przez małe przedsiębiorstwo hotelarskie realizacji koncepcji CSR oraz uwarunkowania mające wpływ na realizację koncepcji. Opracowany model stanowi bardzo istotną część pracy pomimo, iż jak zaznacza Doktorantka „*nie wyczerpuje propozycji instytucjonalizacji założeń koncepcji SOP i jej dopasowania do cech charakterystycznych małego przedsiębiorstwa z branży hotelarskiej*”. Budowa modelu zasługuje na podkreślenie, stanowi przemyślany element, punkt wyjściowy do przeprowadzonych badań empirycznych. Wątpliwość Recenzentki wzbudza jedynie umiejscowienie w modelu interesariuszy wewnętrznych - z opisów części wyodrębnionych obszarów wynika, że są w nich już uwzględnieni interesariusze zewnętrzni, podczas gdy w modelu interesariusze wewnętrzni znajdują się poza ujętymi obszarami. Recenzentka rozumie intencję (obszary i interesariusze wewnętrzni to części dotyczące organizacji), ale niektóre stwierdzenia w opisach obszarów wprowadzają częściowe zamieszanie. Główna idea modelu zasługuje jednak na docenienie, stanowi rzetelny punkt wyjścia do przedstawionego przez Doktorantkę w dalszej części rozdziału procesu

badawczego, w tym przygotowania narzędzi badawczych. Pozwala na całościowe spojrzenie na koncepcję społecznej odpowiedzialności w małym przedsiębiorstwie hotelarskim. W kolejnym podpunkcie Doktorantka opisała przebieg procesu badawczego oraz przyjętą metodykę badań empirycznych. Sformułowała w nim główny problem badawczy korespondujący z nim z cel główny pracy oraz siedem celów szczegółowych, w stosunku do których postawiła siedem pytań badawczych. Po kolei w przemyślany, dojrzały sposób Doktorantka opisała kolejno wyodrębnione przez nią etapy pracy nad rozprawą doktorską od analizy literatury na podstawie, której zbudowała model, który posłużył jej do zdefiniowania założeń badawczych, poprzez wybór przyjętych metod, technik i narzędzi badawczych po opracowanie wniosków i rekomendacji. Proces badań empirycznych miał charakter mieszany (ilościowo-jakościowy). Jest to konstrukcja częsta w projektach badawczych w naukach o zarządzaniu - w przekonaniu Recenzentki jej potencjał został przez Doktorantkę odpowiednio wykorzystany. W kontekście badań jakościowych nasuwa się pytanie: Jakie zaskakujące, czy niespodziewane wcześniej elementy wniosła eksploracja z badania jakościowego? Zarówno w projekcie badania ilościowego, jak i jakościowego na zauważenie zasługuje samodzielna konstrukcja przez Doktorantkę narzędzi badawczych. Kolejne podpunkty rozdziału trzeciego zawierają opis uzyskanych wyników podczas procesu badawczego umożliwiające ocenę realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności w badanych małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej. W ostatnim podpunkcie Doktorantka przedstawiła syntetyczne wnioski z przeprowadzonych badań empirycznych, udzieliła częściowej odpowiedzi na temat realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności w małych przedsiębiorstwach z branży hotelarskiej. Jak stwierdziła” *Zidentyfikowany stan znacząco odbiega od modelowego ujęcia koncepcji społecznej odpowiedzialności*”.

W ocenie Recenzentki część metodyczna pracy wraz dokonanym przeglądem literatury mógłby stanowić osobny rozdział, opis badań wraz z wnioskami mógłby zostać oddzielony od metodyki - stanowić zwarty rozdział empiryczny. W przekonaniu Recenzentki bardziej uporządkowałyby to pracę i uwypukliły pracę Doktorantki, jaką wykonała opracowując część metodyczną dysertacji. Jak zaznaczono w części V recenzji , treści ujęte w części empirycznej pracy zyskałyby gdyby zostały zastosowane chociaż podstawowe metody statystyczne (w pracy jest ujęcie jedynie danych w %). Ciekawym elementem części empirycznej są przytaczane case study.

Na uwagę zasługują także treści ujęte przez Doktorantkę w rozdziale czwartym, w którym przedstawiła ona opis kształtowania warunków organizacyjnych dla realizacji

koncepcji CSR oraz propozycje zaleceń dotyczących realizacji koncepcji społecznej odpowiedzialności małych przedsiębiorstw z branży hotelarskiej sformułowane na podstawie zidentyfikowanych i zaprezentowanych dysproporcji/rozbieżności między propozycjami wzorcowych rozwiązań dla realizacji koncepcji CSR w małych przedsiębiorstwach hotelowych, a rozpoznanymi w trakcie badań rzeczywistymi działaniami. Doktorantka w pierwszej kolejności zaprezentowała zalecenia odnoszące się do społecznej odpowiedzialności wobec interesariuszy kluczowych tj. pracowników i gości, a następnie ujęła rekomendacje dla pozostałych interesariuszy zewnętrznych (środowisko naturalne, konkurencja, instytucje zewnętrzne, władze lokalne, społeczności lokalne, dostawcy).

W zakończeniu rozprawy Doktorantka sprawnie i przejrzyście podsumowała prowadzone w dysertacji rozważania, uzyskane wyniki badań własnych poprzez odniesienie się kolejno do postawionych we wstępie problemu badawczego, pytań badawczych. Postawiła uprawnione wnioski. Wskazała na istotne ograniczenia badań oraz zwróciła uwagę na możliwość podjęcia dalszych badań w zakresie podjętej w dysertacji problematyki.

Reasumując stwierdzić należy jednoznacznie, iż przyjęty w dysertacji cel główny został realizowany. Doktorantka udzieliła także odpowiedzi na postawiony problem badawczy oraz pytania badawcze.

VIII. Strona formalna dysertacji

Dysertacja napisana została językiem komunikatywnym, w sposób logiczny i czytelny. Autorka swobodnie posługuje się językiem naukowym. W treści pracy występują drobne niedociągnięcia stylistyczne, interpunkcyjne, literówki. Autorka zadbała o graficzną stronę dysertacji. Ujęte w niej tabele, rysunki, wykresy są czytelne i starannie przygotowane.

Ogólne wrażenie w obszarze oceny strony formalnej pracy jest jednoznacznie pozytywne. Drobne potknięcia edycyjne nie wpływają na dobry odbiór tekstu.

IX. Konkluzja

Rozprawę doktorską Pani mgr Eweliny Jagieły pt. „Społeczna odpowiedzialność małych przedsiębiorstw branży hotelarskiej” napisanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Sokołowskiej-Durkalec, prof. UEW można uznać za oryginalne opracowanie, w którym Doktorantka podjęła się rozwiązania istotnego problemu naukowego, wykazując się jednocześnie odpowiednim poziomem merytorycznym w zakresie poruszanej w nim problematyki.

Treść recenzowanej pracy w pełni odpowiada jej tytułowi. Podjęty w niej problem badawczy jest interesujący, ważny zarówno w aspekcie poznawczym, jak i praktycznym. Autorka wykazała się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu z zakresu poruszanej w dysertacji problematyki, dobrze opanowała warsztat badawczy. Zrealizowała postawione cele pracy (główny i szczegółowe), udzieliła odpowiedzi na postawiony problem badawczy, pytania badawcze. Z przeprowadzonych analiz wyprowadziła uzasadnione merytorycznie wnioski, wskazała na ograniczenia oraz możliwe do podjęcia w przyszłości kierunki badań. Zaprezentowany poziom rozprawy doktorskiej potwierdza umiejętność Pani mgr Eweliny Jagieły do prowadzenia pracy naukowej.

Konkludując: rozprawa w pełni spełnia wymogi rozprawy doktorskiej określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki w zw. z art. 179 ust. 3 ustawy z dnia 1 lipca 2018 Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 2018, poz. 1699), w tym:

- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego,
- wykazuje ogólną wiedzę Doktorantki w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu,
- potwierdza umiejętności Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Tym samym w opinii Recenzentki może stanowić podstawę do ubiegania się przez Panią mgr Eweliny Jagieły o nadanie stopnia naukowego doktora. W pełni uzasadnione będzie tym samym dopuszczenie przez Wysoką Radę Naukową Dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Pani mgr Eweliny Jagieły do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Ewa Mazur-Wierzbicka, prof. US